

Afrika'da Kamu Yönetimi: Afrika Ülkelerinin Yönetim Yapılarına İlişkin Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Public Administration in Africa: A Comparative Examination of the Administrative Structures of African Countries

Strategic Public Management Journal
Volume 8, Issue 15, pp. 28-44
December 2022
DOI: 10.25069/spmj.1089546
Research Article/Araştırma Makalesi
Received: 17.03.2022
Accepted: 09.06.2022
© The Author(s) 2022
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Abdurrahman Muhammet BANAZILI ve Prof. Dr. Hamza ATEŞ¹

Öz

Tarihsel süreç içerisinde Afrikalı uluslar, başta Batılı devletler olmak üzere birçok ülkenin emperyalist müdahalelerine maruz kalmıştır. Çoğu Batılı devlet, Afrika kıtasının çeşitli bölgelerinde kolonilerini kurarak kendi siyasal, sosyal, kültürel ve yönetsel pratiklerini muhtelif ülkelere taşımışlardır. Afrika devletleri uzun uğraşlar neticesinde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlık sonrası geçiş döneminde kolonyal yönetimlerin izlerini silbilmek kısa vadede mümkün olmamıştır. Afrikalı uluslar kendilerine özgü yönetsel sistemlerini kurabilmeleri için geniş yelpazeli kamu politikalarını hayata geçirmeye mecbur kalarak bu paradigmayla devlet örgütlenmelerini şekillendirmişlerdir. Bu çalışmanın amacı Afrika kıtalarında yer alan belli başlı ülkelerin kamu yönetim formlarını mukayeseli bir şekilde incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada "Post-kolonyal süreçte Afrika kamu yönetimlerinin genel özellikleri nelerdir?" sorusu çalışmanın merkez sorusunu teşkil etmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tekniğe başvurulmuş, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası kütüphane taraması yapılmıştır. Araştırmada Afrika ülkelerinin yasama, yürütme ve yargı organlarının yanı sıra yerel yönetimlerinin temel özelliklerine yer verilmiştir. Ele alınan Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerinde, sürekli olarak reform girişimlerinde bulunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Afrika Kamu Yönetimi, Afrika Kamu Yönetimlerinin Özellikleri.

Abstract

The African nations have been exposed to imperialist interventions of many countries, especially western states, in the historical process. In plenty of Western states established their colonies in various parts of the African continent and carried their political, social, cultural and administrative practices to distinct countries. African states ripped their independence as a result of long struggles. African nations have shaped their state organizations with the paradigm by being compelled to implement a wide range of public policies in order to establish their own administrative systems. The aim of paper is to examine the public administration forms of the principal countries in the African continents in a comparative way. For this direction, "What are the general characteristics of African public administrations in the post-colonial process?" question which constitutes the central question of the paper. The descriptive technique, which is one of the qualitative research methods, was applied and a national and international library search was carried out on the subject in the research. The key features of the local governments as well as legislative, executive and judicial bodies of African countries are

¹ A. Muhammet BANAZILI, Medeniyet Üniversitesi, a.muhammetbnzl@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5088-9587
Prof. Dr. Hamza ATEŞ, Medeniyet Üniversitesi, hamza.ates@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0975-0062

included in the research. It has been understood that there are continuous reform attempts in the public administrations of the African countries discussed.

Keywords: Africa, African Public Administration, Characteristics of African Public Administrations.

GİRİŞ

Yüz ölçümü ve nüfus yoğunluğu bakımından Asya'dan sonra dünyanın en büyük kıtası olan Afrika; Doğu, Batı, Kuzey, Güney ve Orta Afrika olmak üzere beş bölgeden meydana gelmektedir. Sıralanan bölgelerde yaşayan farklı etnisiteye, kimliğe ve tarihsel tecrübelerle sahip olan topluluklar tarihsel olarak değişik yönetim yaklaşımlarıyla idare edilmişlerdir. Fakat Afrika ülkelerinin ortak kaderi olan Avrupalı devletler tarafından sömürülmesi, bu devletlerin idari ve siyasi sistemlerinde doğrudan rol alamamalarından dolayı bürokraside etkin ve verimliliği sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Nitekim uluslararası sistemle etkileşimin kurulamaması da bu ülkelerin kamu yönetimlerinde geliştirilmiş olan politika stratejilerinin başarısını ve fonksiyonlarının eksik kalmasına yol açmıştır (Ajulor vd., 2012: 109).

Afrika kamu yönetimi iki nedenden dolayı kendisine has niteliklere sahiptir. İlk olarak Afrika toplumları ekonomik üretim sürecinde, kendi çıkarları doğrultusunda rekabet edici bir örgütlenmeyi başaramamışlardır. Bu ülkeler gelişmiş ülkelerde yaşanan endüstri devrimleri bir yana hiçbir dönemde "tarım devrimine" dahi maruz kalmamışlardır. İkincisi ise Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerinin, kendi toplumlarında olmayan dinamiklerin dayatılması sonucu oluşan yabancı bir yaratımdır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi üretimden ziyade tüketim amacıyla bir araya gelen toplumlar arasında rant ve ayrıcalıkların nasıl paylaşılacağına ilişkin siyasi savaşların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Hyden, 2020). Sömürge mirasının kalıntılarını üzerinden atmak isteyen Afrika devletleri gerek yerel gerekse uluslararası baskılardan etkilenecek demokratik yönetimi teşvik etmek, kalkınmaya hızlandırmak ve kamu yönetimine işlerlik kazandırmak için mücadele etmiştir. Kimi yönetimler başarılı sonuçlar elde ederken kimisi ise başarısız devlet yönetimlerini temsil etmiştir.

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarından sonra yeni bir devlet sistemi oluşturacak politikalar üretmeye çalışmışlardır. Aslında bu yeni sistemlerde bağımsız kimliklerini, milli ve manevi değerlerini kamu yönetimleri üzerinden inşa etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu geçiş sürecinde Afrika ülkelerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetim sistemlerini yeniden tesis edebilmeleri oldukça sancılı süreçlerden geçmiştir. Öte yandan Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerinde rastlanan en önemli sorunlar arasında şunlar yer almaktadır (Cohen, 1993: 450): Aşırı merkeziyetçilik, personel maliyetlerinin genel bütçe içerisindeki payının yüksek olması, bütçe açıkları ve güçsüz yönetim kapasitesidir. Afrika kamu yönetimlerinde yaşanan ve günümüzde de halen yaşanmakta olan bu sorunların en önemli gerekçelerinden birisi de bu kıtada yer alan ülkelerin uzun yıllar boyunca kolonyal yönetimlere bağlı olarak yönetilmeleri ve bağımsızlıklarının ilan edilmesinden sonra geçmişteki sömürgeci politikaların derin etkilerini kısa vadede atlatamamalarından kaynaklanmaktadır. Afrika bürokrasisi, vatandaşlarının talep ve beklentilerini karşılayabilmek amacıyla yeni kurumlar inşa etmiş olsa da modern bir devlet teşkilatlanmasına erişebilmek bu kıtada yer alan ülkeler açısından kolay olmamıştır (Igbokwe-Ibeto, 2019: 1). Nitekim bu konuyla ilgili yapılmış olan diğer araştırmalarda da Afrika ülkelerinde merkeziyetçiliğin baskın olması, bütçe açıklarının yaşanması ve bürokrasi kapasitesinin zayıf olması yeni yönetim sürecinin başlatılmasının zor olduğunu göstermektedir (Cohen, 1993: 476).

Çalışma kapsamında Afrika'da kamu yönetiminin eski ve yeni formlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesinde sistem yaklaşımından faydalanılmıştır. Bu yaklaşım, kamu yönetimlerinin birbiriyle etkileşim halinde olan ve birbirine bağlı olması gereken farklı parçaları açıklamak için kullanılmaktadır. Temelde sistem teorisi, nesnelere sabit özelliklerinden ziyade yapıların ve bunların karşılıklı bağımlılıklarının karşılıklı

etkileşimindeki problemlerle ilgilenmektedir. Yani sistem teorisi, parçalardan yola çıkarak bütünü analiz etmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı sistem yaklaşımıyla ilgilenen teorisyenler, analizlerini daha çok “bütün” üzerine kurduklarından dolayı parçalardan yola çıkmaktadırlar (Nicholas, 2010: 89; Robbins ve Timothy, 2011: 204). Bu çalışma ise Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerini post-yapısalcı bir bakış açısıyla irdelemektedir. Post-yapısalcı yaklaşım kamu yönetiminde ve geniş yelpazeli sosyal bağlamlarda karşılaşılan sorunları ortaya koymak için kullanılan etkili bir analitik stratejidir (Farmer, 2005: 95). Özellikle 1970’li yılların sonlarına doğru Kenneth Waltz’ın çalışmalarıyla Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde hakim bir yer edinen post-yapısalcı bakış açısı modern devletlerin hangi pratiklerle dünya siyasetinde söz sahibi olduklarını ve nasıl rasyonel ve tekil aktörler haline geldiklerini tarihsel olgunun söylemsel düzlemiyle sorgulamaya çalışmaktadır (Çalkıvık, 2022; Aydın-Düzgit, 2015: 154). Bu bağlamda Afrika kamu yönetiminde bir yapıdan türemiş olgunun ve onun alt birimleri arasındaki ilişkilerini inceleyebilmek için Nijerya Federal Cumhuriyeti, Mısır Arap Cumhuriyeti, Güney Afrika Cumhuriyeti, Libya Devleti, Kenya Cumhuriyeti, Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Fas Krallığı ülkelerinden yola çıkılarak belirlemeler yapılmıştır. Belirtilen ülkeler incelenirken yönetim sistemlerindeki farklılıklara, kıtada kapladıkları yüz ölçümüne, nüfus yoğunluğuna ve tarihsel farklılık unsurlarına odaklanılarak seçilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımla geçiş süreçlerinde her bir ülkenin kamu yönetimlerinin gelişmesi altındaki dinamiklere ışık tutulabileceği ve Afrika kamu yönetimiyle ilgili oldukça sınırlı sayıda kalan ulusal alanyazına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

1. NİJERYA FEDERAL CUMHURİYETİ (NFC)

Afrika’nın batısında yer alan Nijerya’da kamu yönetimi modern zamana ait bir oluşum değildir. Nijerya kamu yönetiminin kökenleri kolonyal öncesi tarih dönemine kadar uzanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde ülkenin kamu yönetimi hem Nijerya’nın yerlileri tarafından hem de sömürgeciler tarafından uzun süre yönetilmiştir (Adebayo, 2011: 92). Bununla birlikte ülkenin kamu yönetimi çok farklı aktörler tarafından idare edildiği için Nijerya kamu yönetiminin gelişim süreci de oldukça sorunlu süreçlerden geçmiştir. Bu süreç sömürge öncesi, bağımsızlık ve sömürge sonrası dönemleri kapsamından dolayı ülkede kamu hizmeti ihtiyaçlarının karşılanmasını tam anlamıyla mümkün kılmamıştır.

Psikolojik, kurumsal ve çevresel sorunlar ülkenin kamu yönetiminin işlerlik kazanması önündeki engelleri oluşturmuştur (Olaopa, 2012: 71). Ülkede yaşayan beyazlar ve siyahlar arasındaki iş bulma imkânları eşit olmamıştır. Çünkü Nijerya’da memurluk sistemi daha çok İngiliz kamu hizmetlerinin geleneklerine ve pratiklerine göre şekillendirildiği için bu rejimin Nijerya toplumuyla örtüşmediği düşüncesi öne sürülmüştür. Askeri darbelerden dolayı hükümetlerin sıklıkla değişmesi kamu yönetiminin kurumsallaşmasını geciktirmiştir. Sürekli olarak değişen hükümette görev ihmalkârlığı, adam kayırmacılığı ve yönetimde verimsizlik gibi büyük sorunlar ortaya çıkmıştır (Adebayo, 2011: 123). Yine ülkede yaşanan askeri darbeler kurumsal olarak kamu yönetiminin gelişmesine ket vururken demokrasi ve katılım kültürlerinin de yok olmasına neden olmuştur (Olowu, 1985: 174).

Son olarak Nijerya üzerinde uygulanan sosyo-ekonomik kısıtlamalar da yine ülkenin kamu yönetiminin gelişmesinde olumsuz müdahaleler olarak değerlendirilmektedir. Aslında bu nedenlerden dolayı Nijerya kamu yönetimi uzun yıllar boyunca farklı uluslar ve halklar arasındaki mücadeleye tanıklık etmiştir (Okoli, 2003: 195). Sosyal açıdan bakıldığında ülkenin önde gelen etnik grupları arasındaki ciddi çatışmalar, ayrılıklar, yoksulluk ve dinsel gerilimler kamu yönetimi üzerinde telafisi güç hasarlar bırakmıştır. Örneğin 1967-1970 yılları arasında yaşanan Nijerya iç savaşından günümüzde halen var olan Boko-Haram etnik terör gruplarının tarih boyunca yer alması hem kamu hizmetlerinin karşılanamamasına hem de kamu yönetiminin fonksiyonlarını yerine getirememesiyle sonuçlanmıştır (Akresh vd., 2011: 8). Tarihsel olarak Nijerya kamu yönetiminin çoğunlukla çalkantılı ve sorunlu bir aşamada ilerlediğini öne sürmek mümkündür. Fakat bu

olumsuz seyre rağmen Nijerya yönetim yapısının tam olarak işlevsiz kaldığını ve vatandaşlara karşı duyarsız olduğunu da söylemek güçtür. Nijerya kamu yönetiminin üstlenmiş olduğu belli başlı yükümlülükler bulunmaktadır. Bunlar genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir (Isma'il, 2017: 15-16):

- Kamu çalışanlarının kamu hizmetlerini nasıl ve ne şekilde yürüteceklerine ilişkin politikalar ve programlar üretmek ve bu konu hakkında politika yapıcılara tavsiyelerde bulunmak,
- Oluşturulan politikaların ve alınan kararların yürütülmesini sağlamak,
- Hükümetin ulaşmak istediği amaçları önceden araştırarak bir dokümantasyon oluşturmak ve bunlardan sorumlu olmak,
- Bütçeleri yapmak ve kamu harcamalarındaki denetimleri sağlamaktır.

1922 senesinde Birleşik Krallık'ın etkisiyle hazırlanan Anayasa dahil olmak üzere aktüel olarak Nijerya'da altı Anayasa ilan edilmiştir. Ülke 1960-1979 yılları arasında İngiltere'deki Westminster parlamenter demokrasi modeli ile yönetilmiştir. 1979 senesinde ilan edilen Anayasa ile birlikte Amerika'daki Başkanlık sistemine geçilmiştir. 1989, 1995 ve 1999 senelerinde ilan edilen Anayasalarla birlikte Amerikan tipi başkanlık sistemi modeli korunmuştur (Awotokun, 2020: 43-44). Yani Nijerya, başkanlık sistemiyle yönetilen federal ve bağımsız bir devlettir. Ülkede toplam 36 eyalet ve bir federal başkent bölgesi bulunmaktadır. Bu eyaletlere bağlı olarak çalışan 589 yerel birim bulunmaktadır. Her eyaletin başında doğrudan halk tarafından seçilen ve geniş yetkilere sahip olan bir Vali bulunmaktadır. Her eyaletin kendine özgü parlamentosu ve hükümeti bulunmaktadır. Yürütme yetkisi Devlet Başkanı (Cumhurbaşkanı)'nda toplanmaktadır. Başkan halk tarafından dört yıllığına ve iki dönem olarak seçilmektedir. Başkan ülkedeki eyalet Valiliğini, senatoyu, devlet başkanlığını, eyalet meclisini ve temsilciler meclisinde yer alacak kişileri belirleme yetkisine sahip olup, tüm seçimler dört yılda bir yapılmaktadır (The Constitution of Nigeria., 1999).

Amerika'daki başkanlık sistemine benzer şekilde Devlet Başkanları, kendileriyle birlikte yönetimde yer alacak Başkan Yardımcılarını da kamuoyuna tanıtmakta ve seçim kampanyalarını birlikte yürütmektedir. Nijerya Anayasasına göre Devlet Başkanlığı seçimlerinde başkan adayının sadece bu kulvarda en fazla oy alması yetmemekte, aynı zamanda 36 eyaletin 2/3'sinin (24 eyalet) desteğini de alması gerekmektedir (Tandoğan, 2016: 8). Nijerya yargı organı kolonyal dönem öncesi İngiliz yargı sisteminden oldukça etkilenmiştir. Bu etkileşim ülkenin hukuki yapısına olumlu yönde etkilemiştir. Öyle ki hukukun üstünlüğü ilkesine, diğer Afrika ülkelerine kıyasla daha çok itibar edilmektedir. En ağır askeri darbe yönetim dönemlerinde bile hukukun özerk olması gerektiği düşüncesi sürdürülmeye devam ettirilerek 1999 senesinde Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu Anayasa Nijerya siyasi hayatına birden fazla partinin girebilmesine müsaade etmiştir. 2019 senesindeki Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimlerine toplam 91 siyasi parti katılmış ve ülke geneli seçimlere katılım oranı %34,7 olarak kaydedilmiştir (T. C. Dışişleri Bakanlığı., 2021).

2. MISIR ARAP CUMHURİYETİ (MAC)

Antik Çağ'ın en büyük medeniyetlerinden olan Mısır, Afrika'nın kuzeyinde yer almakta ve bu bölgedeki nüfus yoğunluğu en fazla olan üniter bir ülke konumundadır. Cumhuriyetle yönetilen Arap ülkesi olan Mısır'ın idari teşkilatlanması oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Yaklaşık olarak 7 bin yıllık geçmişe sahip olan Mısır'da birçok kavim, ülke, kişi ve yönetimler hüküm sürmüştür. Harnung (2017) kadim Mısır uygarlığını genel hatlarıyla 16 farklı dönemde yönetildiğini belirtmiştir. Bu dönemler: Mısır İmparatorluğu (M.Ö. 3150'den önce Hanedanlar Öncesi Dönem), Firavunlar Dönemi (M.Ö. 3032'de başlayıp M.S. 395'de Yunan Roma Dönemiyle son bulan devir), Bizans Dönemi (395-638), İlk İslam Zamanı (640-868), Tolunoğulları (868-905), Abbasiler (905-935), Akşitler (935-969), Fatımiler Devleti (969-1171), Eyyubiler Devleti (1171-1250), Memluk Devleti (1250-1517), Osmanlı Devleti (1517-1805), Mısır Napolyon Çıkarması (1798-1802), Mehmet Ali Paşa Hanedanlığı Dönemi (1805-1882), İngiliz Sömürgesi Dönemi (1882-1922), Mısır Krallığı Dönemi (1922-

1952), Mısır Cumhuriyeti (1953-1958) ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1971) dönemlerini kapsamaktadır. MAC 16 farklı devlet yönetimi içerisinde 288 sene boyunca kadim Osmanlı İmparatorluğu döneminde idare edilerek en fazla Osmanlı medeniyetinin mirasını taşıdığını söylemek mümkündür.

Tarihsel süreç içerisinde Mısır bürokrasisinde iki grup daha baskın olmuştur. Bunlardan ilki Firavun ve onun soyundan gelenlerdir. Bu grupta yer alanlar bürokrasi içerisinde daima ayrıcalıklı bir yere konumlanmıştır. Firavun döneminin bitmesinin ardından Mısır bürokrasisinde egemen olan ikinci grup ise toprak sahiplerinin yönetimde söz sahibi olduğu feodal sistem olmuştur. Örneğin Mısır'da bir kente Vali olarak atanacak kişinin kim olacağına genellikle en fazla toprağa sahip olan seçkinler tarafından karar verilmiştir (Beyer, 1959: 244). Bu kapsamda bakıldığında monarşinin Mısır idari yapısında uzun yıllar uygulandığını anlaşılmaktadır.

Ülkede meşruti monarşiye (1922-1952) son verilerek resmi olarak Cumhuriyete geçilmiş olsa da kamu yönetimi anlamında önemli değişimler yaşanmamıştır. Yeni rejimde demokratik kaideler yerine getirilmekten ziyade güvenlik merkezli yaklaşımlar devlet yönetiminde daha baskın olmuştur. 1976 senesinden önceki tarihlerde siyasi partilerin sayısı oldukça yetersiz kalmıştır. Ancak bu tarihten sonra çok partili döneme geçilmeye başlanmıştır. Lakin Mısır'ın çok partili siyasi yaşamında da çalkantılı gelişmeler sürekli olarak devam etmiştir. Devlet Başkanlığı'na gelen kişiler daha çok kendi hak ve özgürlüklerini genişletici politikalara imza atarak çoğulcu siyasi yapının zayıflamasına yol açmıştır (Güçtürk, 2016: 10). Gerek yönetici kadrosunda yer alanların kendi yetkilerini artırmak için geliştirmek istedikleri politikalar gerekse ülkede sıklıkla yaşanan darbeler, isyanlar ve devrimler Mısır kamu yönetiminin gelişmesini ve sürdürülebilir kurumlar oluşturmasını engellemiştir (Afrika Ülke Raporları, 2017: 2).

Mısır tarıma dayalı bir ülke olmasından dolayı nüfusun büyük bir kısmı Nil nehrine yakın bölgelerde ikamet etmektedir. Bu nedenle Mısır yönetimi bu bölgeler üzerindeki kontrol ve denetimlerini sıkı tutarak ülke yönetiminin oldukça merkezîyetçi bir yapıyla idare edilmesiyle sonuçlanmıştır (Baradei, 2021: 63). Desantralizasyon'un ulusal güvenliği tehlikeye atacak yönetim anlayışı olduğu gerekçesiyle yerel yönetimlere gereken önem ikinci planda kalmıştır. Zira Mısır Anayasası'nın yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerin ele alındığı üçüncü kısımda yalnızca üç madde halinde yer verilmiştir (Constitution of the Arab Republic of Egypt., 2014). Mısır Anayasası'nın 161, 162 ve 163. maddeleri yerel yönetimlerin çalışma usulleri, gelir kalemleri ve bu birimlerde temsilci olunmasıyla ilgili düzenlemelerle sınırlı kalmıştır. Ayrıca yerel yönetimlerde Vali başat yetkili merci olarak tayin edilmiştir. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında köprü işlevi gören Vali vilayetteki tüm kamu hizmetlerinin yürütülmesinden sorumlu tutulmuştur.

Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki ağır vesayet yetkisi Mısır kamu yönetiminin uzun yıllar boyunca eleştirilmesine neden olmuştur. Ancak bu yoğun vesayet sorunu, ülkenin idari yapılanmasını anlayabilmek için yeterli değildir. Bunun yanında Mısır kamu yönetiminin örgütsel yapısındaki belli başlı diğer sorunlara da bakmak ülkenin idari yapılanması hakkında ipuçları sunabilecektir. Bu doğrultuda Mısır kamu yönetiminde aşırı merkezîyetçi yapıdan ayrı olarak şu sorunlar örgüt kültürüne yerleşmiştir (Baradei, 2021: 63-67):

- Kamuda Personel Fazlalığı: 1960 senesinden itibaren kronikleşmeye başlayan bürokraside aşırı personel büyümesi ve üniversite mezunu olanların çoğunun kamu personeli olarak alınması “hayalet personel” kavramının ortaya atılmasına yol açmıştır. Personel sayısının ülke nüfusuna oranla oldukça fazla olması ve niteliksiz insan kaynağı oranının yüksek olması Mısır kamu personel sistemini sorgulatmaktadır.
- Bürokratların Baskın Olma Arzusu: 2011 senesinde yaşanan devrimin ardından üst düzey bürokratlar devlet içerisinde kendi politikalarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun için ise teknik anlamda dil

becerisi gelişmiş, genç ve entelektüel kişilere çeşitli vaatlerde bulunularak bu kesimin desteğini almışlardır. Bu durumun sonucunda devlet mekanizması içerisinde teknik ofislerin desteklediği bürokratların ön plana çıkma rekabetleri doğmuştur.

- Düşük Maaş: 2016 senesinde yaşanan ekonomik devalüasyon nedeniyle memurların maaşları oldukça yetersiz kalmıştır. Ancak özel sektörde çalışanlarla kıyaslandığında kamu çalışanlarının hem özlük hakları hem de maaşları daha yüksek olmasına rağmen ülkede yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle her iki sektörden ciddi tepkiler gelmiştir.
- Kendisine Özgü Olan Örgüt Kültürü: Mısır bürokrasisi içerisinde hiyerarşiler arası farklılıklar bulunmaktadır. Hiyerarşik olarak üst makamda olanlar, daha fazla yetkiye sahip oldukları gibi resmi olarak farklı muameleler görmektedir. Yani yetkiye/güce yakın olmak bürokrasi içerisinde ayrıcalıklı olmak anlamıyla eşdeğerdir. Mısır kolektivist bir toplum olduğundan dolayı kamu çalışanları arasındaki ilişkiler aile ilişkileri gibi algılanmaktadır. Çünkü aile müessesesi din, ahlak ve vatan severlik üzerine kurularak toplumun merkezinde yer almaktadır (Constitution of the Arab Republic of Egypt., 2014: mad. 9). Ayrıca Mısır kamu yönetiminin değişime karşı dirençli olması personel algısına da yansımıştır. Yeniliğe ve değişime istekli olmayan bürokratik yapı statükoyu desteklemeye daha çok eğilimlidir.
- Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Sorunu: Ülkenin kamu yönetimiyle ilgili alınan kararlar ve yaşanan gelişmeler kamuoyuyla çoğu kez paylaşılmamaktadır. Bunun nedenleri arasında medyaya sansür koyulması ve çıkartılan yasalarla sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların ve siyasi partilerin faaliyet alanlarının kısıtlanmasından kaynaklanmaktadır. Ülkede son zamanlarda geliştirilmeye çalışılan e-devlet uygulamalarının yönetimde şeffaflığı ne ölçüde olumlu yansıtacağı tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Mısır'da yasama organı tek meclisidir. 2014 senesinde Şura Meclisi lağvedilerek tüm yetkileri Mısır Halk Cephesi'ne devredilmiştir. Ancak 568 kişilik meclisin yanında 180 kişiden oluşan Senato da kurulmuştur. Yarı-Başkanlık sistemiyle idare edilen ülkede Başbakan tüm bakanların başındadır. Mısır'da Cumhuriyet 1971, 2012 ve 2014 yıllarında üçer kez ilan edilmiştir. Her üç Anayasada da farklı anayasal hükümler değişime uğrarken devletin resmi dilinin Arapça, resmi dinin ise İslam olduğu ve yargı sisteminin temel dayanağının İslam olduğu ilkeleri değiştirilmemiştir. Üç Anayasanın ortak olan diğer özelliği ise Cumhurbaşkanı'na kanunları yeniden görüşebilmek için veto yetkisi tanınmış olmasıdır. Her üç kanun Cumhurbaşkanı'na kanun yapma yetkisi tanınmış ancak bu yetkinin ne şekilde kullanılacağına dair bir hüküm yer almamaktadır (Afrika Ülke Raporları, 2017: 5). Siyasi partilerle ilgili düzenlemelerde ise 2014 Anayasası'nın darbe anayasası olmasından dolayı siyasi partilerin kurulması şartlarını son derece zorlaştırmıştır. Yani 2014 tarihli Mısır Anayasası'yla siviller, askeri vesayet altında bırakılmıştır.

3. GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ (GÜNEY AFRİKA)

Güney Afrika Cumhuriyeti veya yaygın anlamıyla kullanılan Güney Afrika, Afrika kıtasının Güney bölgesinde yer almaktadır. Yıllar boyunca sayısız medeniyete, uyruğa ve etnisiteye ev sahipliği yapan ülke çokkültürlü bir sosyolojiye sahiptir. Güney Afrika topraklarının ilk olarak 1488 senesinde İspanyollar tarafından keşfedilmesiyle daha sonra bu topraklara emperyalist politikalar için gelecek olan yeni Batılı devletler için zemin hazırlamıştır. 1638 senesinde ise Almanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere'den bölgeye gelenler uzun süre bu coğrafyada yaşamışlardır. 1870 senesinde ülkenin zengin yer altı kaynaklarına sahip olduğu fark edilerek İngiltere tarafından altın ve elmas gibi değerli kaynaklara yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Yerli halk ve İngiltere arasında yaşanan gerilimler dolayısıyla 1910 senesinde İngiltere'ye bağlı ve yine egemenliğin İngiltere'de olduğu, Güney Afrika Birliği ortaya çıkmıştır. Söz konusu birlik yalnızca beyazların haklarını

savunmakta ve siyahlar üzerinde baskı yaparak ırksal ayrımcı (*Apartheid*) politikalar yürütmüştür (Roberts, 1994: 53-54). Apartheid döneminin sona ermesiyle Güney Afrika devleti yeniden siyasi ve yönetsel yapısını tesis edebilmek için kamu yönetiminde yeni düzenlemeler yapmıştır.

Apartheid (ırk ayrımı) dönemi Güney Afrika'nın siyasi hayatı için dönüm noktasını teşkil etmektedir. Söz konusu ayrılıkçı politikaların uygulandığı 1983 senesinde ülke üç başlı parlamentoya yönetilmiştir. Ülkenin toplumsal yapısı dört farklı ırka ayrılmış olmasından dolayı her ırkı temsil eden ayrı bir parlamento yetkilendirilmiştir. Buna göre topluluktan üçünü oluşturan beyazları temsil eden Yurt Konseyi (*House of Assembly*); renklileri temsil eden Yurt Temsilcileri (*House of Representatives*) ve Asyalıları temsil eden Yurt Delegeleri (*House of Delegates*) parlamentoda söz hakkına sahip olmuşlardır. Parlamentolar arası potansiyel uyuşmazlık hallerinde beyazları temsil eden Yurt Konseyi'nin kararları bağlayıcı olmuştur (Hanekom, 2019: 10-12). Günümüzde ise Güney Afrika parlamentosu Ulusal Konsey (*National Assembly*) ve İller Ulusal Konseyi (*National Council of Provinces*) olmak üzere iki başlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Güney Afrika'ya tarih boyunca farklı milletler tarafından sömürge amacıyla göç edilmesi ve dolayısıyla ülke yönetimindeki istikrarsızlık kamu yönetimi incelemelerinin başlatılması için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Güney Afrika'da kamu yönetimi, bir disiplin olarak ilk başlarda bölgedeki üniversitelerde İngilizce ve yerel dili konuşan araştırmacılar tarafından incelenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren kamu yönetiminin işleyişiyle ilgili yapılan araştırmalarda gözle görülür artışlar olmuştur. Yönetim sürecinde politika yapımı, örgütlenme, personel yönetimi, çalışma koşulları, bütçe hesaplama, emir ve kumanda konularında ciddi sorunların olduğu ve bu sorunların Güney Afrika kamu yönetiminin işleyişini yavaşlattığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Cameron, 2008: 45). 1994 senesinde Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti Bakanlığı (*The Department of Public Service and Administration*) kurularak kamu hizmetlerinin sunumunda ve kamunun idare edilmesinde merkezi bir konuma geçmiştir (www.gov.za, 2022).

Güney Afrika Cumhuriyeti Başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Devlet başkanı, aynı zamanda hükümetin de başında olup beş yıllığına iki kere seçilebilmektedir. Ancak hükümet başkanı, her ne kadar devlet başkanı sıfatını taşıyor olsa da tam anlamıyla Başkanlık sisteminin uygulandığını söylemek güçtür. Çünkü devlet başkanı halk tarafından değil parlamento tarafından seçilmekte ve yine parlamentoya karşı sorumludur. Parlamento üyeleri de aynı şekilde yetki ve görevlerinin yerine getirilmesinde parlamentoya karşı sorumludurlar (Turinay, 2015: 83). Bu noktada belirtilmesi gerekir ki 1961 yılına kadar, yani Güney Afrika'da Cumhuriyet ilan edilinceye kadar Devlet Başkanlığı görevi İngiltere tarafından atanan "Genel Vali" sıfatı altında yürütülmüştür.

Güney Afrika dokuz il; sekiz büyükşehir belediyesi ve 44 ilçe belediyesinden oluşmaktadır. İl sınırları içerisinde bulunan 44 ilçe belediyesinde ise toplam 226 adet yerel belediye organları bulunmaktadır. Güney Afrika'da mahalli idareler üzerinde özellikle durulmuştur. Mahalli idarelerin görev, yetki ve hakları ülke Anayasasıyla belirlenerek güvence altına alınmıştır. Güney Afrika Anayasası'nın 157(1) maddesi "Yerel Yönetim Sistemleri" başlığı altında ele alınarak yerel yönetimlerin sadece kamu hizmetlerini vatandaşlara ulaştırmak için bir araç olmadığı, halkın yerel yönetimler sayesinde yerel demokrasinin ve temsili hükümetin gelişmesi için bir alan olduğu belirtilmiştir. Ancak daha sonradan yerel yönetimlerde yaşanan yönetememe krizleri ve nepotizm gibi uygulamalardan dolayı bu birimlere karşı sürekli olarak protestolar gerçekleştirilmiştir (Hanekom, 2019: 26-28).

4. LİBYA DEVLETİ

Libya Devleti Afrika'nın Kuzey bölgesinde yer alan üniter yapıdaki Mağrip devletidir. Ülke antik zamanlarda Doğu Roma İmparatorluğu, İspanyollar ve İngilizler tarafından yönetilmiş olup 1553 senesinde Osmanlı

İmparatorluğu tarafından idare edilmiştir. 1611'e kadar Osmanlı Paşaları tarafından yönetilen Libya'da, bu tarihten sonra "Dayılık" müessesesi kurulmuştur. Bu unvana sahip olan kişiler, Libya topraklarını sevk ve idare etme konularında yetkili kılınmışlardır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama dönemine girmesiyle birlikte Dayılar merkezden bağımsız olarak hareket etmeye başlamışlardır. Hatta Dayılar, farklı ülkelerle uluslararası anlaşmalar yapıp birebir devlet başkanı gibi davranmışlardır. Bunun ardından Osmanlı İmparatorluğu, bölgede hâkimiyeti yeniden tesis edebilmek amacıyla 1835'de bu makamı kaldırarak Libya'yı merkezi yönetime bağlamıştır (Caner ve Şengül, 2018: 46). Fakat 1911 senesinde İtalyanların bu coğrafyaya saldırmasıyla başlayan Trablusgarp Savaşı sonucunda bölgenin hâkimiyeti Osmanlı İmparatorluğundan İtalyanlara geçmiştir. 1951'de ise Birleşmiş Milletler'in aracılığıyla yeniden bağımsızlık ilan edilmiştir.

Libya'da diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi kaoslar, devrimler, darbeler ve iç çatışmalar yaşanmıştır. Keza Afrika ülkelerinde otoriter yönetimleri ve ekonomik sorunları protesto etmek amacıyla başlatılan ve Arap Baharı olarak bilinen hareketlenme Libya'da başlayarak domino etkisiyle birçok Arap ülkesine doğru ilerlemiştir. Gerçi ülkede Arap Baharı olmadan önce de askeri yönetimler sık sık yönetime el koymuştur. Ayrıca ülke önemli yeraltı ve yer üstü kaynaklara sahip olsa da bunları işleyecek tesislere ve kapasiteye sahip olmadığından dolayı yine Batılı ülkelere bağımlı kalmıştır. Bu bağımlılık ülkenin sömürgeci politikalarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

1969 senesi Libya kamu yönetimi için önemli bir tarih olmuştur. Çünkü bu zamana kadar hem kolonyal ülkelerin hem de ülke içerisindeki farklı grupların önde gelen isimleriyle monarşiyle yönetilen ülkede buna son verebilmek adına Muammer Kaddafi ve etrafındaki bir grup subayla Kral İdris'e karşı askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Darbe yönetimi ülkeyi İslamiyet ve Sosyalizmin harmanlandığı bir politik rejimle yönetmiştir (İkiz, 2019: 24). İslami sosyalizm, sosyalizmin daha manevi bir formu olarak düşünülmüştür. Kaddafi'nin bu ideolojik kurgusu Libya bürokrasisine de yansımıştır. Merkezi yönetimin uzun süreli olabilmesi için yerel aşiretçiliği potansiyel tehlike olarak görülerek, bu yapılanmaları ortadan kaldırmak için politikalar yürütülmüştür. Ayrıca kamu yönetiminde kendisine ve devrime sadık kişilerin yetiştirilmesine önem verilerek, bu misyonla yetişenler bürokraside görevlendirilmiştir (Caner, 2018: 55). Öte yandan Kaddafi adem-i merkeziyetçiliğe dayalı bir siyasi yönetim modeli getirmiştir. Ancak bu model içerisinde "örtük merkeziyetçiliği" barındırmaktadır. Çünkü mahalli idarelerdeki yönetim birimlerine silahlı milisler, devrimci organlar, Şura meclisi üyeleri ve yerel konseyler seçim yoluyla gelememişler, merkezi yönetim (Kaddafi) tarafından atanmışlardır (Sawani, 2017: 807). Kaddafi'nin 15 Nisan 1973 yılında "Zawara Beyanı" olarak kayıtlara geçen duyurusunda *Kültür Devrimi*'ni başlattığını ilan etmiştir. Buna göre İslami sosyalizmi benimsemeyen kamu personeli tasfiye edilmiş, mevcut hukuk şeriatla yer değiştirmiş ve Kaddafi ideolojisine aykırı hareket eden kamu kurum ve kuruluşları kapatılmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 66-67). Bir açıdan Libya'da yerel yönetimlerin, merkezi yönetim pahasına genişleyen *de facto* ve doğrudan demokrasi uygulamalarının mümkün olmadığı birimler olduğu öne sürülebilir.

2012 senesinde merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerindeki ağır vesayetini yumuşatmak için "Yerel Yönetişim" yasası çıkartılmış olsa da mahalli birimler her konuda merkeze bağımlı ve zayıf kurumlar olarak kalmıştır. 2011 senesinde kamu yönetiminde Kaddafi rejimi son bulduğunda, zaten uzun süredir etkin bir kamu yönetimi sisteminden yoksun olan ülkenin geçiş döneminde de yönetme zorluklarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Diğer taraftan 15 Şubat 2011-23 Ekim 2011 yılları arasında sekiz ay boyunca süren iç savaşın etkisiyle Libya kamu yönetimi iyice zayıflamış ve yönetime dış aktörlerin yeniden müdahil olmasına engel olunamamıştır. Özellikle piyasada devlet müdahaleleri artmış, kamu mali yönetiminde ve devlet planlanmasında ciddi aksaklıklar yaşanmaya devam etmiştir (Mneinah, 2013: 80).

Libya Anayasası 1969 senesinde Devrimci Komuta Konseyi tarafından hazırlanmıştır. Bu Anayasaya göre İhtilal Başkanlık Konseyi, Libya Arap Cumhuriyetinin en yüksek makamıdır. Ülkenin genel siyasetini yürütür

ve almış olduğu kararlar sorgulanamamaktadır. Bakanları ve bakan yardımcılarını atayıp, bunları görevlerinden alabilmektedir. Bakanlar kurulu İhtilal Başkanlık Konseyi'ne karşı müştereken sorumludur (Constitution of Libya, 1969: md. 18, 19, 20). Ancak bu Anayasa 3 Ağustos 2011 tarihinde kaldırılmıştır. 17 Şubat 2011 devrimiyle birlikte Kaddafi rejimi yıkılarak Anayasadaki izleri de silinmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine 5 Mart 2011 tarihinde Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) kurulmuştur. UGK'da Kaddafi'nin otoriter yönetim izlerini yok etmeyi ve sivil toplum alanının genişletileceği vaatleriyle yola çıkmıştır (Düzsöz, 2021: 308). Fakat Libya'da henüz bu öngörülerin gerçekleşmemiş olması ve siyasi partilerin sayısının yok denecek kadar az olması nedeniyle UGK'yı tek otorite olmaktan çıkartamayarak yapılan yeni Anayasanın meşruiyetini sorgulatmaktadır (Doğan ve Durgun, 2012: 84).

5. KENYA CUMHURİYETİ

Kenya Cumhuriyeti Afrika'nın Doğu bölgesinde yer almaktadır. Kenya'da diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bölgenin önemli bir ticaret çekim merkezi ve verimli topraklara sahip olmasından dolayı 1598'de Portekizliler, 1885'te Almanlar ve 1888'de İngilizler tarafından yönetilmiştir. 1920 senesinde resmen "Kraliyet Kolonisi" olan Kenya'da bu ülkeye göç eden beyaz Avrupalılar ile yerli siyahlar arasında ayrımcı muamelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yönetimde oldukça baskın konumda olan beyaz Avrupalılar yerli Kenya halkının ülkeden gitmeleri için yaşam alanlarını daraltmaya çalışırken, gitmek istemeyen yerli halk beyazlara ait topraklarda zor şartlar altında çalıştırılmıştır. Bunun yanı sıra beyazlara kıyasla Kenyalılardan daha fazla vergi alınmıştır (Glazier, 1966: 384). Beyaz Avrupalıların kontrolündeki yönetim aygıtı Afrika kökenli olanlara karşı ırkçı ve adaletsiz vergi toplama politikaları ile siyasi baskılardan dolayı koloni yönetimine karşı Afrikalı yerel topluluklardan ve Hintli gruplardan yönetime karşı siyasi ve ekonomik haklarına ulaşabilmek için isyan girişiminde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında ülkede 1952-1960 senesine kadar olağanüstü hal ilan edilmiş ve isyan girişimi koloni yönetimi tarafından bastırılmıştır (Home, 2012: 176-177).

II. Dünya Savaşıyla birlikte Kenya siyaseti ve yönetimi açısından kritik bir eşik olmuştur. Çünkü bu dönemde ülkede muhalif grupların artmasıyla birlikte sivil toplum bilinci gelişerek sendikalar kurulmaya başlanmıştır. Hem ülkedeki olağanüstü halin kalkması hem de Jomo Kenyetta'nın ev hapsinin sona ermesiyle birlikte Kenyetta liderliğinde Kenya Afrika Ulusal Birliği Partisi (*Kenya African National Union Party*) kurulmuştur. Partinin siyasal hayata eklemlenmesi neticesinde Yasama Meclisine Kenyalılar da dahil olarak temsil edilme hakkına sahip olmuşlardır. Partinin Afrika halkının haklarını savunmak için yürütmüş olduğu kampanyalar oldukça etkili olmuş, hatta Kenyetta koalisyon hükümetinde Anayasa ve Ekonomi Bakanı olmuştur. 1963 senesinde Başbakan olan Kenyetta, Birleşik Krallığın ülkeyi terk etmesine ve nihayetinde Kenya'nın bağımsızlığını ilan etmesinde önyak olmuştur (Savage, 1970: 519-520).

Kenya 1960'da Britanya'dan bağımsızlığını aldıktan sonra yeni bir kamu yönetimi paradigması içerisine girmiştir. Bu yeni kamu yönetimi paradigmasıyla ulaşılmak istenen amaç kolonyal yönetimden, yerel bağımsız bir kamu yönetimine geçiş için reform çalışmalarının başlatılmaya çalışılması olmuştur. Örneğin, kolonyal yönetimin oluşturmuş olduğu devlet personel sisteminden sıyrılıp, yeni bir personel yönetim politikası geliştirmek için bürokraside "Kenyalılaştırma" stratejisi benimsenmiştir. Aynı zamanda, yeni bağımsız olan bu devlet, bürokratik örgütlenmesinin tüm ana hatlarında bağımsız yönetimi içeren, kamu düzenini sağlayan ve bunları yaparken de hukuka dayalı olarak faaliyet icra eden kamu yönetimi modelini öncelemeye çalışmıştır. Bu nedenle kamu yönetimine ve kamu hizmetlerinin geliştirilmesi amacıyla atılan adımlar Kenyalılar arasında ulusal birlikteliği sağlamak için "prestijli" girişimler olarak algılanmıştır (Ong'era ve Musili, 2019: 2). Bu bağlamda yaklaşıldığında Kenya'da güçlü bir kamu örgütlenmesinin oluşturulması yerel topluluklar açısından bağımsız Kenya imajının resmedilmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu nedenle "açık bir toplum"

oluşturma içerisindeki Kenya’da, halkın yönetime katılımına önem verilmiştir. Kenya yerel yönetimlerinde halkın karar alma süreçlerine katılımını sağlamak için sivil toplumdan gelen baskılarla “Yerel Yönetimler Transfer Fonları Yasası” yürürlüğe koyularak Kenya halkının belediye yönetimlerine ulaşmaları kolaylaştırılmıştır (Mbithi vd., 2019: 56).

İngiltere’den bağımsızlığını kazanan Kenya üç farklı Anayasayı yürürlüğe koymuştur. İlki 1963 senesindeki Bağımsızlık Anayasası (*Independence Constitution*)’dır. Fakat bu Anayasa sadece bir yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1964 Anayasası ilan edilmiştir. Yaklaşık 50 yıl yürürlükte kalan bu Anayasa da kaldırılarak halen yürürlükte olan 2010 Anayasası kabul edilmiştir (Gichuki, 2015: 130). Buna göre Kenya Anayasayla yürütülen Demokratik Cumhuriyettir. Çift başlı (Ulusal Meclis ve Senato) parlamentodan oluşmaktadır. Ülkedeki siyasal hayat, çok partili sisteme sahip olup Başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Devlet başkanı hem hükümetin hem de devletin başında yer almaktadır. Devlet Başkanı beş yılda bir seçilmekte olup bu makamda birden fazla görev yapabilmektedir. Yarı Başkanlık Sistemiyle yönetilen ülkede parlamento dağılımında temsili demokrasiye oldukça önem verilmiştir. Hem Ulusal Meclis’te hem de Senato’da kadın, genç, işçi ve engelli gibi farklı sosyal çevrelerden temsilciler için ayrılmış sandalyeler bulunmaktadır. Ayrıca siyasi çoğulculuğu sağlamak için siyasi partilerin kurulmasını ele alan kanunlardaki katı kurallar esnetilmeye çalışılmıştır (Gichuki, 2015: 135). Yani Kenya’daki kamu politikalarında yönetime yönelik sivil yönetimi ve büyük ölçüde kamunun esenliğini sağlamak üzerine odaklanılmıştır.

6. CEZAYİR DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ (CDHC)

Yüz ölçümü açısından Cezayir, Afrika kıtası üzerindeki en büyük ülkedir. 7. asrın ortalarından itibaren birçok ulus (Rüstemler Devleti, Fatimi Devleti, Murabit Devleti, Hafsi Devleti, İspanyollar) Cezayir topraklarını yönetmiştir. 1534-1830 yılları arasında yaklaşık olarak 300 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğinde idare edilmiştir. Bu dönemler arasında Cezayir, Trablusgarp ve Tunus’la birlikte farklı bir statü olan “Garp Ocakları” (*Cezayir-i Garp*) biçiminde yönetilmiştir. Bu özel statüdeki Cezayir dört farklı dönemde idare edilmiştir. Kronolojik olarak bu dönemler (Eravcı, 2017: 85-88): Beylerbeyi Devri (1518-1587); Paşalar Devri (1587-1659); Ağalar Devri (1659-1671) ve Dayılar Devri (1671-1830) tarihlerini kapsamaktadır.

Garp Ocaklarının en yetkili yöneticisi olan Beylerbeyi merkezi yönetim tarafından atanarak bölgenin sükûnetinden ve asayişinden doğrudan sorumlu olmuştur. Beylerbeyi döneminin kapanmasının ardından, Padişah’ın kendisini Afrika’da temsil etmek için üç seneliğine görevlendirdiği Paşalar Dönemi başlamıştır. Ancak paşalar bölgede otoriter yönetim kurup, halktan ağır vergiler toplayarak yarı bağımsız yönetim oluşturmuşlardır. Cezayir’de korsan isyanlarının baş göstermesi ve paşaların korsanlarla yapmış oldukları ticaretlerden borca sürüklenmesi dolayısıyla ülke Fransızlar tarafından 1830 senesinde kuşatılmıştır. Ağalar Dönemine geçilmesiyle, önceki dönemden farklı bir yönetim yaklaşımının uygulandığını söylemek zordur. Çünkü bu dönemde de, bölgedeki sorunlara ve gelişmelere kayıtsız kalınarak meydana gelen toplumsal kaos ve çatışmalara karşı müdahalede yetersiz kalınmıştır. Padişahlar ve Ağalar Dönemlerinde yönetim zafiyetleri ve bölgenin iyi idare edilememesi nedeniyle Avrupalı Devletler güçlenirken Osmanlı otoritesi zayıflamaya başlamıştır. Bu coğrafyada yönetimi yeniden tesis etmek isteyen merkezi idare Dayılar Devrine geçmiştir. Ancak atanan Dayılar da kendisinden önceki yönetim yaklaşımlarından farklı olmamıştır. Dayıların ağır vergiler toplaması halkı Yahudilerden yardım etmeye zorlayarak Garp Ocaklarının idari yapısında arzulan istikrar sağlanamamış ve 1847 senesi itibarıyla Cezayir’in hâkimiyeti bütünüyle Fransa’ya geçmiştir (Hizmetli, 1994: 74-76).

II. Dünya Savaşı’nın ardından Fransız sömürge yönetiminin ülke ekonomisini yönetememesi üzerine iç ayaklanma çıkmıştır. Ülke bağımsızlığını kazanabilmesi amacıyla yaşanan iç çatışmaların ardından 1 Temmuz 1962 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde yeni seçim Kanunu oluşturularak tek

partili siyasal rejim yerini çok partili siyasete bırakmıştır. Sosyalizme dayalı ekonomiye son verilerek yeni bir siyasi örgütlenmeye geçilmiştir.

Bağımsızlığını kazanan ülkenin hem hukuk sistemindeki hem de kendisinden önceki kolonyal yönetimlerin politikalarındaki sorunları çözmek için her hangi bir politika enstrümanları olmadığından dolayı modern devlet oluşturma sürecinde sorunlar yaşamıştır. Zira aynı sorunlarla MENA (*Middle East and North Africa*) ülkeleri de kamu yönetimlerini dizayn ederken karşılaşmışlardır (OECD, 2010: 97). Cezayir yönetimi kamu yönetiminde aşağıda sıralanan politikaları yürürlüğe koyarak bu aksaklıkları belli ölçüde giderebilmek için stratejiler geliştirmiştir (Bouhouche, 2020: 118-119):

- Halktan daha az vergi toplayarak ve daha az kamu harcaması yaparak, daha nitelikli kamu hizmetlerinin sunumu için stratejiler geliştirmek,
- Cezayir halkının önemsemiş olduğu nitelikli kamu hizmetlerinin karşılanması için kamu-özel sektör arasındaki ortaklıkları güçlendirmek,
- Sömürge yönetimi döneminden kalmış idare yaklaşımları kaldırılarak Toplam Kalite Yönetimini devreye sokmak ve yerel halkın ihtiyaçlarını tam anlamıyla tespit edebilmek için Yerel Meclisler oluşturmaya çalışmak,
- Belediye organlarına yetkiler verip güçlendirerek mümkün olduğunca merkezi yönetime karşı bağımlılığını azaltmak ve bu sayede yerel yönetimlerdeki bürokratik süreçleri hızlandırmaya çalışmak,
- Yönetimde açıklığı ve hesap verebilirliği önceleyen yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymak,
- Kamu yönetiminde reform uygulamaları için yetkili merci tayin edilerek (İçişleri Bakanı sorumludur) reformla ilgili gerekli kararları almak ve bu kararların uygulanması aşamasında mümkün olduğunca zaman tasarrufu elde etmektir. Sıralanan bu stratejilerle kamu politikalarında ulaşılmak istenen amaçların; ulusal kalkınmayı sağlayacak planlar üretmek, ülkenin kendi kaderini kendisi belirleyecek olan sürdürülebilir kamu eylemlerinde bulunmak ve önemli kamu hizmetlerinin vatandaşların istifadesine kolayca sunmak (Makhlouf ve Errami, 2017: 2-4) olduğu söylenebilir.

Cezayir'de yasama organı 1966 senesinden itibaren çift başlıdır. Yasama organı “Ulusal Halk Meclisi” ve “Millet Konseyi”nden oluşmaktadır. Yarı-Başkanlık Sistemi uygulanan ülkenin başında beş yılda bir seçilen Cumhurbaşkanı yer almaktadır. Yüksek Güvenlik Konseyi ve Bakanları Meclisi'nin de başı olan Cumhurbaşkanı aynı zamanda Başbakanı ve Bakanları da atama yetkisine sahiptir (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017: 21).

7. FAS KRALLIĞI

Fas (*El-Memleket'ül-Mağribiyye*) gerek doğal şartları gerekse iktisadi ve beşeri özellikleri nedeniyle birbirinden ayrı iki büyük bölge olan Kuzey'de Atlas ve Mağrip Bölgesi; Güney'de ise Batı Sahra alanlarından oluşmaktadır. Yer altı ve lojistik imkanlarının gelişmiş olması ülkeye birçok milletten insanların gelmesine neden olmuştur (T.D.V., 2022). Tarih öncesi Berberiler; Orta Çağ'da Emeviler; 1666-1912 yıllarını kapsayan Alevi Hanedanlığı Yönetimi ve 15. yüzyılda Portekizlilerin istilalarıyla başlayan sömürü stratejilerine Fransa'da eklenerek bölge koloncilik bakımından çekim merkezi haline gelmiştir. Berberi ve Fransız yönetimlerinin Fas idaresi üzerinde aldıkları kararlar ülkenin kamu yönetiminde istikrarsızlığa ve meşruiyet krizlerine yol açmıştır (Anderson, 1987: 5).

Fas'ta 1956 senesinde İspanya ve Fransa'dan bağımsızlığın alınmasının ardından ülkede monarşi ve bir grup milliyetçi kesim arasındaki çatışmalar yoğunlaşmıştır (Zemrani, 2014: 516). Çünkü monarkın yani kralın hem devlet başkanı hem de dini lider olmasının ülkedeki siyasal sistemin direncini kıracağı düşüncesi ve sosyal

temsili tam olarak yansıtamayacağı algısı toplumsal bölünmelere yol açmıştır (Marouan ve Oughlane, 2020: 92-93). Ancak halkın demokratik ve seküler bir yönetim sistemine geçmek için istekleri siyasal partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının baskılarıyla belli ölçüde sonuç vermiştir. Bunun üzerine Kadın Hakları Komisyonu (*Committee for the Rights of Women*) kurulmuştur. Aile Hukuku'nda reformlara gidilerek "Eşitliğin İlkbaharı" (*Collectif du printemps de l'égalité*) adı altında sekülerizm temalı kolektif hareketlerin sergilenmesine izin verilmiştir (Bergh, 2009: 349).

Meşruti Monarşiye geçilmesini sağlayan, siyasal ve yönetsel alanlarda sivillerinde birer aktör olduğunu göstermeye yönelik girişilen çabalar ülkenin kanunlarına da yansımıştır. Örneğin 1958 tarihli "Kamu Özgürlükleri Üzerine Hazırlanan Kanun" bunlardan birisidir. Bununla birlikte "Derneklerin Kurulması Kanunu" yasal zemine oturtularak, gönüllü kuruluşlara sivil katılımın tanımı yapılmıştır. 1958 Anayasasında yer alan bu kanun daha sonra Kral Berber Dahil tarafından 1973 senesinde değiştirilerek derneklerin yapacakları faaliyetleri ve örgütlenme biçimlerini kurulmadan önce İçişleri Bakanlığına sunularak bu makamın onayının alınması şartı getirilmiştir. 2002'de yapılan yasal düzenlemelerle birlikte Kanun Hükmünde Kararnemelerle kamu düzenini bozma suçlarının yaptırımı bağlanması şartı kaldırılarak cezai işlemlerin uygulanmasında tek yetkili merciinin yargı organı olduğu belirtilmiştir (Layachi, 1998: 43-45). Bağımsızlık sonrası Fas'ta yaşanan bu gelişmeler kralın gücünü bir nebze azaltmış ve sivil topluma ve siyasi partilere karşı monarşi yönetiminin baskın konumu yeniden gözdem geçirilmiştir (Joffe, 1988: 208).

Fas, meclisi çift başlı olan anayasal bir monarşidir. Ülkede Anayasa ve siyasi partiler olmasına karşılık yönetim ve siyaset alanında kral geniş tasarruf yetkisine sahiptir. İki kanatlı meclisin ilkini yasama gücünü kullanma yetkisine sahip Temsilciler Meclisi (*Majlis an-Nuwab/nuwab*) oluşturmakla birlikte üyeleri altı yıllığına seçilmektedir. Meclisin diğer kanadını ise üyelerinin çeşitli gruplardan ve derneklerden seçilen Danışmanlar Meclisi (*Majlis al-Mustasharin*) 'nden meydana gelmektedir. Üyelerinin 1/3'ü üç yılda bir yenilenmesi şartıyla dokuz yıllığına seçilmektedir (Muş, 2017: 164).

Fas yerel yönetimlerin tarihi 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Aşırı merkezîyetçi yönetime karşı yerel topluluklar tarafından 1973'te çıkartılan ayaklanmalar sonucunda merkezi hükümet bir takım yetki ve sorumluluklarını yerele devretmiştir. Yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını genişletmeye yönelik 1986 ve 1992 tarihli Anayasa reformları yapılmışsa da yerel yönetimler özellikle hem mali yetkilerinin transferi hem de öz kaynaklarını kullanmaları konusunda büyük ölçüde merkeze bağımlı kalmaya devam etmiştir. Ancak 1997 senesi Fas yerel yönetimi açısından kritik bir eşik olmuştur. Bu tarihten itibaren belediye yönetiminde kimlerin yer alacağı halk tarafından seçimle belirlenmeye başlamıştır. Ayrıca 2002 senesinde çıkartılan Belediye Kanunuyla birlikte belediyeler, yerel siyasetin önemli aktörleri arasında yer alarak mali açıdan bağımlı oldukları merkezin vesayeti azaltılmaya çalışılmıştır (Muş, 2017: 164-165).

Fas, tümü doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak birden fazla hükümet düzeyine bölünmüştür. En üstte, her biri kral tarafından atanan, Vali tarafından yönetilen il ve kentsel vilayete bölünmüş 16 bölgeye ayrılmıştır. Bölgelerin altında, şefler tarafından yönetilen kırsal ilçeler (*qaḍawāt*) ve belediyeler bulunmaktadır. Hiyerarşik olarak ilçeleri ve belediyeleri sırasıyla kaidler (*caids*) tarafından yönetilen kırsal komünler ve paşaların yönettiği özerk kentsel merkezler yer almaktadır. Alt düzeydeki yöneticiler İçişleri Bakanlığı veya Valiler tarafından atanmaktadır. Fas'ın çok katmanlı olan bu yerel yönetim sisteminde halk tarafından seçilen organlar da yer almaktadır. Bu durum özellikle 1990'lı yılların sonlarında merkezi yönetimin, yerel yönetimlere hükümet politikalarına katkı sağlayabilmesi için desantralize edilmiştir (britannica.com., 2021). 2015 senesinde Yerel Yönetimleri Güçlendirme Kanununun çıkartılarak bu politika pekiştirilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreç içerisinde Afrika'da kamu yönetimi uzun mücadeleler sonucunda sömürge yönetimlerinden ulusal ve yerel yönetimlere geçmiştir. Bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinde kamu yönetimlerinin nasıl ve ne şekilde örgütleneceğine ilişkin bakış açıları kolonyal yönetimlerin bitmesinin ardından farklı olmuştur. Afrika ülkeleri genel olarak bağımsızlıklarını kazanmadan bu coğrafyaya yerleşen Avrupalı sömürge yönetimlerinin hazırlamış oldukları yasal düzenlemelere ve kamu hizmetlerinin pay edilmesindeki eşitsiz uygulamaları kabullenmek zorunda kalmışlardır. Bağımsızlıklarının ilan edilmesinden sonra söz konusu ülkelerin kamu yönetimlerinde radikal değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır.

Bu değişim ve dönüşümlerin en önemlileri arasında siyasi partilerin sayısının artırılarak çok partili siyasal yaşam alanının oluşturulması, herkes tarafından kabul gören liberal bir Anayasanın yapılması, kamusal mecranın genişletilmesi, sivil toplumun ön plana çıkartılması ve ulusal farklılıkların yönetilmesi için stratejilerin açık şekilde tartışılmaya başlanmasıdır. Fakat bu yeni girişimler ülkede yaşamaya devam eden ekonomik krizler ve artan sosyo-ekonomik eşitsizler nedeniyle sekteye uğramıştır (Olukoshi, 2004: 35). Aynı şekilde Afrika ülkelerinin çoğunda yaşanan beyin göçleri, bürokrasilerinin siyasallaşması ve yöneticilerin demokratik olmayan eğilimleri etkisiz ve verimsiz kamu yönetimlerini doğurmuştur (Maphunye, 2009: 45). Özellikle yerel yönetimlere bazı özerkliklerin tanınması, liberal ilkelerin benimsenmeye başlanması, demokratik devlet yönetimi anlayışının kavranması ve sivil toplumun da siyasal yaşamın önemli birer aktörü olduğu gerçeğinin fark edilmesi, kamu yönetimi reformları ve buna göre kamu politikalarının üretilmesi Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerinde göze çarpan en belirgin gelişmeler arasında yer almaktadır.

Yerel halkın haklarının ön planda tutulduğu, her toplumun yasal düzenlemelerini kendi coğrafyasına özgü bir şekilde oluşturulduğu, yerel yönetim birimlerinin oluşturulduğu ve yönetime katılmayı kolaylaştıracak kurumlar inşa edilmeye çalışılmıştır. Ancak ulusal menfaatin tesis edilmesi için güçlü bir kamu yönetiminin kurulması için yoğun mücadeleler verilmişse de birçok Afrika ülkesinin kamu yönetimlerinde halen üstesinden gelemedikleri sorunlar yer almaktadır. Bunlar arasında zengin ulusların Afrika ülkelerine devam eden politik müdahaleleri, etkin ve verimli kamu stratejileri oluşturacak kurumların ve bunları icra edecek insan kaynağının yetersizliği ile süregelmekte olan iç çalkantılar gösterilebilir.

Seçilmiş olan Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerine ilişkin yapılmaya çalışılan analizler sonucunda bazı çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür. İlk olarak kolonyal yönetimlerden bağımsızlığını alan Afrika ülkelerinin kendilerinden önceki toplulukların formel ve informal yönetim yaklaşımlarını kaldırarak kendi coğrafyalarına özgü bir kamu yönetimi sistemi oluşturmaya çalışmışlardır. Her ülke yasama, yürütme ve yargı organlarını bu bağlamda yapılandırmayı hedeflemiştir. Bu uygulamaların birçoğu, başlangıçta, oldukça merkezileşmiş bir formda gerçekleşmiştir. Merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerindeki yoğun vesayeti nedeniyle sivil toplum alanı kısıtlı kalmıştır. Bu merkezizetçi yapının benimsenmesinin altında bağımsızlık öncesi sömürge yönetimlerinin de otoriter sistemle devleti yönettiklerinden kaynaklandığı düşüncesi yatmaktadır (Igbokwe-Ibeto, 2019: 4). Küreselleşme süreci hız kesmeden devam etmektedir. Afrika ülkelerinin hem bu hareketliliğinin farkında olarak bürokrasilerindeki eylem ve faaliyetleri icra etmeleri hem de kendi toplumsal dinamiklerine ve ihtiyaçlarına uygun kamu hizmeti sunma tekniklerinin geliştirilmeye çalışmaları, gelecekte Afrika ülkelerinin kamu yönetimlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle rekabet edebileceği görüşü öne sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Adebayo, Augustus (2011), *Principles and Practice of Public Administration in Nigeria*, Ibadan, Spectrum Books Limited.
- Afrika Ülke Raporları (2017). *Mısır'ın Ekonomik ve Siyasal Yapısı*. https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Misir.pdf (26.01.2022).
- Ajolor, O.V., Igbokwe-Ibeto, C.J., ve Afegbua, S. (2012), "Formal Bureaucracy and Development in Africa: The Nigerian Instance", *Global Journal of Applied, Management and Social Sciences*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 103–117.
- Akresh, Richard, Bhalotra, Sonia, Leone, Marinella ve Osili, Una (2011), *War and Stature: Growing Up During the Nigerian Civil War*, No: 6194, U. K., IZA Discussion Paper.
- Anderson, Lisa (1987), "The State in the Middle East and North Africa", *Comparative Politics*, Cilt: 20, Sayı: 1, ss. 1-18.
- Awotokun, Kunle (2020), "The Nigeria's Presidentialism and the Burden of Profligacy in an Inchoate Constitutional Democracy", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt: 11, Sayı: 5, ss. 40-45.
- Aydın-Düzgıt, Senem (2015), "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 12, Sayı: 46, ss. 153-168.
- Baradei, Laila El (2021), "Public Administration in Egypt After the Arab Spring", *Public Administration in Conflict Affected Countries*, (Ed. P. S. Reddy), ss. 61-76, AG, Switzerland.
- Bergh, I. Sylvia (2009), "Constraints to Strengthening Public Sector Accountability Through Civil Society: The Case of Morocco", *International Journal of Public Policy*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 344-365.
- Beyer, C. William (1959), "The Civil Service of the Ancient World", *Public Administration Review*. Cilt: 19, Sayı: 4, ss. 243-249.
- Bouhouche, Ammar (2020), "Public Administration in Africa: The Case of Algeria", *Algerian Scientific Journal Platform*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 115-120.
- Cameron, R. (2008). Public Administration in South Africa: The State of the Academic Field. *Administratio Publica*, 43-68.
- Caner, Cantürk ve Şengül, Betül (2018), "Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 6, ss. 45-70.
- Cohen, M. John (1993), "Importance of Public Service Reform: The Case of Kenya", *The Journal of Modern African Studies*, ss. 449-476.
- Constitution of Libya (1969). <https://www.servat.unibe.ch/icl/ly00000.html> (27.01.2022).
- Çalkıvık, Aslı (2022), Postyapısalcılık. *Çağdaş Siyaset Teorisi*, (Derleyen. Muhammed A. Ağcan), ss. 133-162, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, Gürkan ve Durgun, Bülent (2012), "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 15, ss. 61-90.
- Düzsöz, Elifnur (2021), "Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 295-330.

- Eravcı, H. Mustafa (2017), “Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Cezayir-i Garp”, *Akademik Bakış*. Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 83-94.
- Farmer, David John (2005), *To Kill the King: Post-traditional Governance and Bureaucracy*, Armonk, NY, M.E. Sharpe.
- Gichuki, Naomi (2015), “Kenya’s Constitutional Journey: Taking Stock of Achievements and Challenges”, *Law in Africa*, Cilt: 18, ss. 130-138.
- Güçtürk, Yavuz (2016), *Devrimden Darbeye Mısır’da İnsan Hakları*, İstanbul, SETA.
- Glazier, E. Raymond (1966), “The Myth of Mau-Mau: Nationalism in Kenya”, *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 384-387.
- Hanekom, Eduhahn Luke (2019), *Freedom of Assembly and Democracy in South Africa*, South Africa, Stellenbosch University Press.
- Hizmetli, Sabri (1994), “Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir’in İdaresi ve Kurumları”, *Türk Tarih Kurumu*, Cilt: 58, Sayı: 221, ss. 71-118.
- Home, Robert (2012), “Colonial Township Laws and Urban Governance in Kenya”, *Journal of African Law*, Cilt: 56, Sayı: 2, ss. 175-193.
- Hornung, Erik (2017), *Mısır Tarihi*, (Çev. Z. Aksu Yılmaz), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Hyden, Goran (2020), “African Public Administration”, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1429> (31.01.2022).
- İkiz, Ahmet Salih (2019), “Green Book and Islamic Socialism”, *Eurasian Journal of Social Sciences*, Cilt: 7, Sayı: 3, ss. 23-29.
- Igbokwe-Ibeto, J. Chinyeake (2019), “African Bureaucracy and Public Administration: Analysing the Normative Impediments and Prospects”, *Africa’s Public Service Delivery and Performance Review*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 1-11.
- İsma’il, A. İbrahim (2017), “Public Administration in Nigeria: The Quest for Efficiency and Productivity in the Civil Service”, *National Conference on Local Government and Sustainable Development in Nigeria*. University Zaria, Nigeria, 1-26.
- Joffe, George (1988), “Morocco: Monarchy, Legitimacy and Sucession”, *Third World Quarterly*, Cilt: 10, Sayı: 1, ss. 201-228.
- Layachi, Azzedine (1998), *State, Society & Democracy in Morocco: The Limits of Associative Life*, Washington, DC, Center for Contemporary Arab Studies.
- Makhlouf, Farid ve Errami, Youssef (2017), Public Policy in Algeria. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, (Ed. A. Farazmand), U.S.A., Springer Publishing.
- Maphunye, J. Kealeboga (2009), *Public Administration for a Democratic Developmental State in Africa: Prospects and Possibilities*, Johannesburg, Centre for Policy Studies.
- Marouan, Blaiha ve Oughlane, El- Houcine (2020), “The Moroccan Monarchy and the Construction of Social Representations”, *Contemporary Arab Affairs*, Cilt: 13, Sayı: 3, ss. 79-97.

- Mbithi, Antony, Ndambuki, Damiana ve Juma, Fredrick Owino (2019), “Determinants of Public Participation in Kenya County Governments”, *Journal of Asian and African Studies*, Cilt: 54, Sayı: 1, ss. 52-69.
- Mneinah, Al (2013), A Reading into Law for Local Administration System. *Administrative Organization in Libya*, (Ed. K. Mohamed ve A. Bahroun), Benghazi, Centre for Political, Economic and Social Research.
- Muş, Ali Osman (2017), *İnsan Bilimci Clifford Geertz'in (1926-2006) Fas ve Endonezya Düşünceleri Üzerine Yorumlar*, Samsun, Muş Publications.
- Nicholas, Henry (2010), *Public Administration and Public Affairs*, Upper Saddle Rivers, 13th Edition, Prentice Hall.
- OECD (2020), *Progress in Public Management in the Middle East and North Africa*, OECD Studies.
- Okoli, E. F. (2003), *Foundations of Government and Politics*, Onitsha, Africana First Publishers.
- Olaopa, Tunji (2012), *Public Administration and Civil Service Reforms in Nigeria*, Ibadan, Bookcraft Publishers.
- Olowu, Dele (1985), “Public Administration in Nigeria: A Developmental Approach”, *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 23, Sayı: 1, ss. 174-176.
- Olukoshi, Adebayo (2004), *Changing Patterns of Politics in Africa*, Dakar, Council for the Development of Economic and Social Research in Africa.
- Ong'era, Alfred ve Musili, Beverly (2019), *Public Sector Reforms in Kenya: Challenges and Opportunities*, Kenya, Kenya Institute for Public Policy Research and Analysis.
- Roberts, Margaret (1994), “The Ending of Apartheid: Shifting Inequalities in South Africa”, *Geography*. Cilt: 79, Sayı: 1, ss. 53-64.
- Robbins, Stephen ve Timothy, Judge (2011), *Organisational Behaviour*, 4th Edition, Upper Sadle River, Prentice Press.
- Savage, C. Donald (1970), “Kenyatta and the Development of African Nationalism in Kenya”, *International Journal*, Cilt: 25, Sayı: 3, ss. 518-537.
- Sawani, M. Youssef (2017), “Public Administration in Libya: Continuity and Change”, *International Journal of Public Administration*, Cilt: 41, Sayı: 10, ss. 807-819.
- Tandoğan, Muhammed (2016), *Nijerya ve Nijer'in Devlet Sistemlerinin Otoriterleşmesinde Askeri Darbelerin Etkisi*, İstanbul, AFAM.
- TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı (2017), *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)*, Ankara, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- T.D.V. (Türkiye Diyanet Vakfı) (2022), “Fas”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fas> (29.01.2022).
- Turinay, Faruk (2015), ““Tek Başlı Parlamentarizm” Kavramının Doğuşu: Güney Afrika'nın Hükümet Sistemi”, *TBB Dergisi*, Cilt: 119, ss. 63-86.
- Zemrani, Aziza (2014), “Teaching Public Administration: The Case of Morocco”, *Journal of Public Affairs Education*, Cilt: 20, Sayı: 4, ss. 515-528.

İnternet Kaynakları

<https://www.mfa.gov.tr/nijerya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

<http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=54917e9c4> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

<https://www.gov.za/about-government/government-system/public-administration#:~:text=It%20plays%20a%20major%20policy,to%20the%20needs%20of%20citizens.> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).

<https://www.britannica.com/place/Al-Hoceima> (Erişim Tarihi: 29.01.2022).